Φυσική και Τεχνολογία Υλικών και Διατάξεων Στερεάς Κατάστασης

Ανδρέας Καϊδατζής

Αναπληρωτής Καθηγητής

Τμήμα Φυσικής, Πανεπιστήμιο Πατρών

Π.Μ.Σ. Προχωρημένες Σπουδές στη Φυσική

Ειδίκευση: «Φυσική και Τεχνολογία Υλικών – Φωτονική»

Φυσική και Τεχνολογία Υλικών και Διατάξεων Στερεάς Κατάστασης

Μάιος – Ιούνιος 2025

Μαγνητικές και υπεραγώγιμες διατάξεις

MRAMs

Magnetic field sensors

Spintronic and magnonic microwave devices

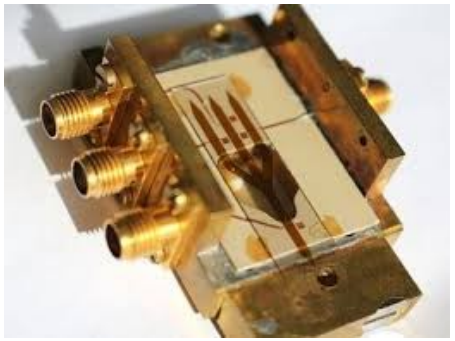

Μαγνητικές Διατάξεις

«**Μαγνητικές διατάξεις**» (magnetic devices)

→ Πρόκειται για τμήματα (components) μικροηλεκτρονικών διατάξεων (devices), τα οποία παρέχουν την δυνατότητα δημιουργίας, χειραγώγησης, και ανίχνευσης μαγνητικών πεδίων, καθώς και της ιδιοστροφορμής (spin) των ηλεκτρονίων.

→ Μίκρο- νάνο-δομημένα μαγνητικά υλικά

Μαγνητικές Διατάξεις

Εφαρμογές Μαγνητικών Διατάξεων

- Μαγνητικοί αισθητήρες/ενεργοποιητές (λειτουργικά υλικά)
- Μαγνητική αποθήκευση πληροφορίας/μαγνητικές μνήμες
- Μαγνητική λογική/επεξεργασία πληροφορίας
- Συγκομιδή ενέργειας από το περιβάλλον (Η/Μ ακτινοβολία)
- Ανίχνευση/παραγωγή ραδιοκυμάτων/μικροκυμάτων
- Μαγνητικά τρανζίστορ

Μαγνητική Εγγραφή Δεδομένων

Σκληροί δίσκοι

Η εγγραφή δεδομένων στους (“συμβατικούς”) σκληρούς δίσκους (“HDD”), βασίζεται στην διπολική μαγνητική αλληλεπίδραση, η οποίο, για bit πληροφορίας διάστασης *d*, μεταβάλλεται ως προς:

$\frac{\mu}{r^3}$ όπου $\mu \simeq M \cdot d^3$ είναι η μαγνητική διπολική ροπή

→ Κάθε bit πληροφορίας αποθηκεύεται σε έναν ξεχωριστό “μαγνήτη”..!

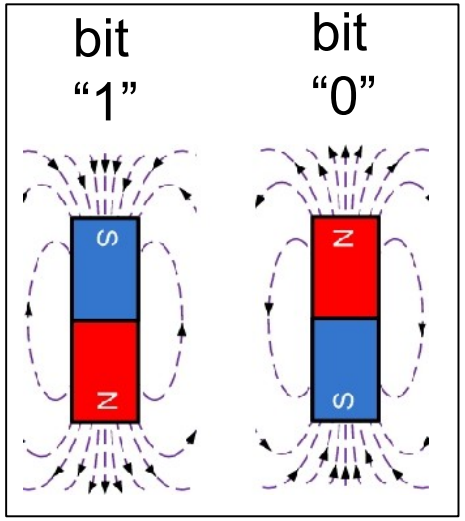

Μαγνητική Εγγραφή Δεδομένων

Σκληροί δίσκοι

Ιστορική αναδρομή

1957 – 5 MB
bit: **500 μm**

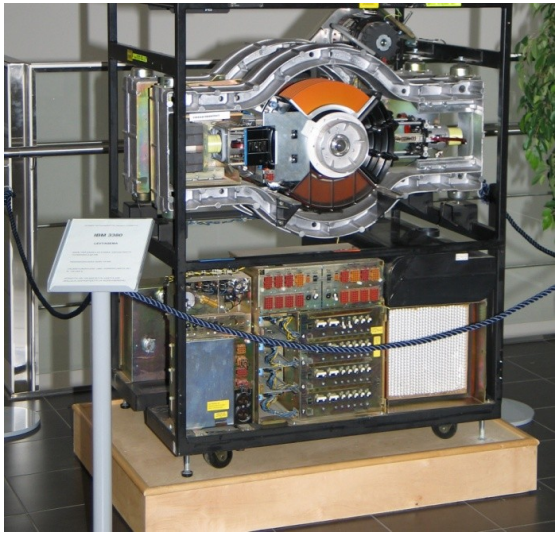

1980 – 2 GB
bit: **10 μm**

2009 – 320 GB
bit size: **0.1 μm**

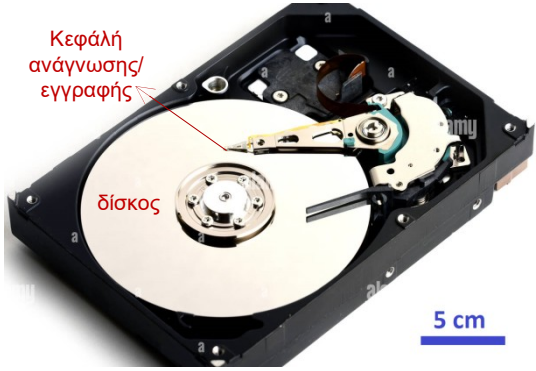

Μέγεθος bit σήμερα: **0.008 μm!!**

Μαγνητική Εγγραφή Δεδομένων

Σκληροί δίσκοι

Λεπτά υμένια σκληρών μαγνητικών υλικών, όπως CoPt, FePt

Μαγνητικό μέσο

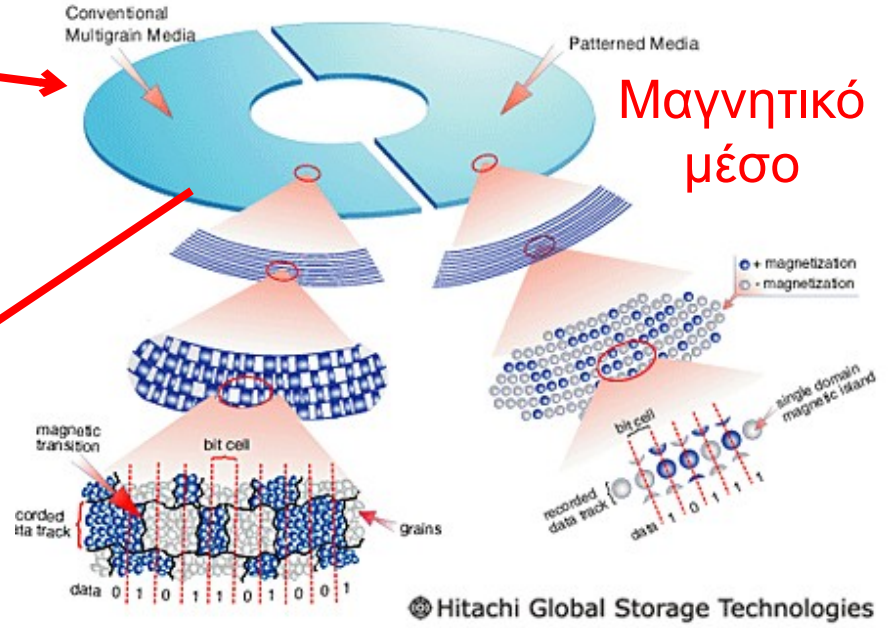

Μικροσκοπία Ατομικών Δυνάμεων

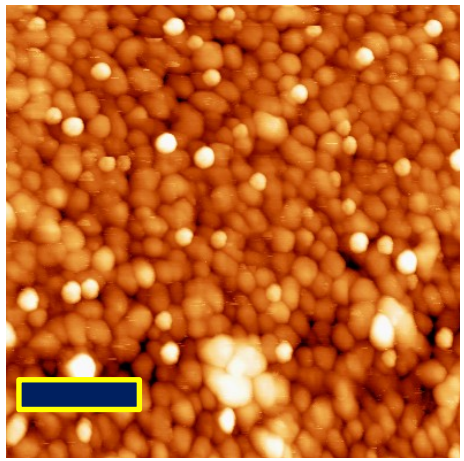

200 nm

Μαγνητική Εγγραφή Δεδομένων

Σκληροί δίσκοι

Λεπτά υμένια σκληρών μαγνητικών υλικών, όπως CoPt, FePt

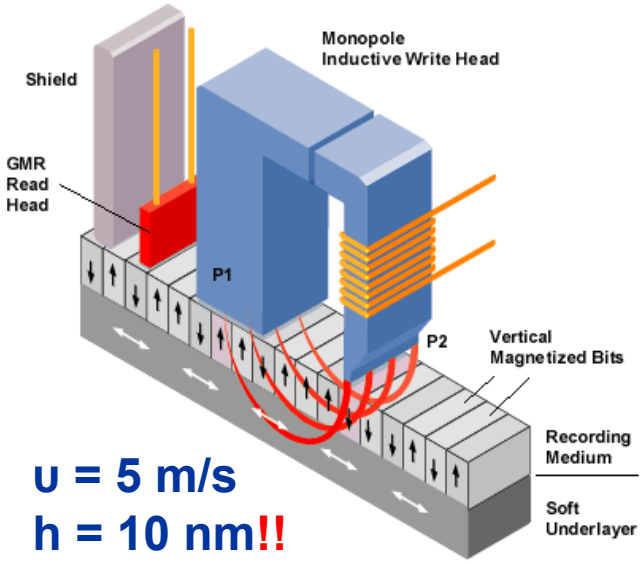

Απεικόνιση κεφαλής ανάγνωσης/εγγραφής

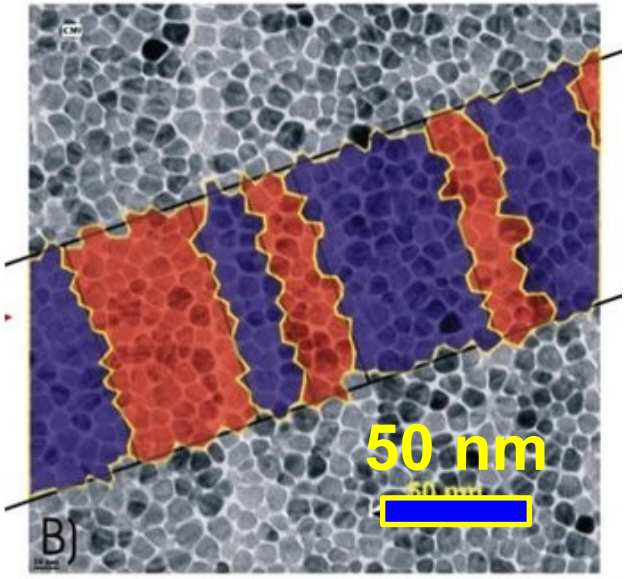

Ηλεκτρονική μικροσκοπία διέλευσης (TEM)

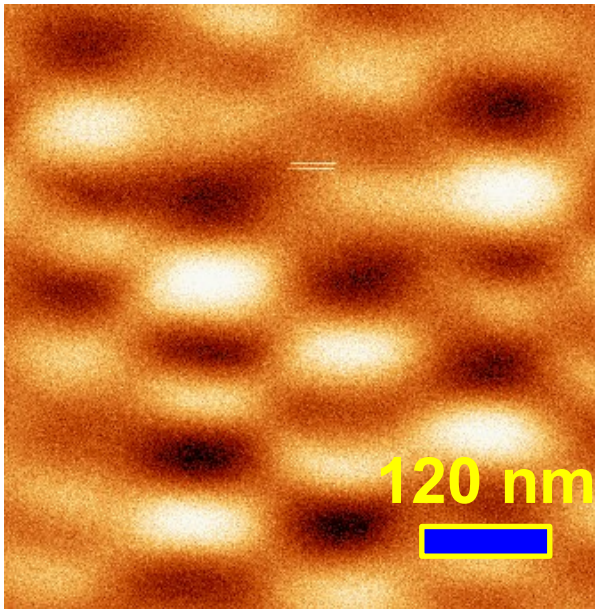

Μικροσκοπία μαγνητικών δυνάμεων (MFM)

Μαγνητική Εγγραφή Δεδομένων

Σκληροί δίσκοι

Κριτήρια μαγνητικών υλικών για εφαρμογές σε σκληρούς δίσκους

Κριτήριο 1

Απαιτείται αρκούντως υψηλή μαγνήτιση κόρου (M_S) για επαρκές S/N ratio

Ενδεικτικές τιμές (σε θερμοκρασία 296 K):

Fe	1720 $kA \cdot m^{-1}$
Co	1370 $kA \cdot m^{-1}$
Ni	485 $kA \cdot m^{-1}$
$Fe_{65}Co_{35}$	1950 $kA \cdot m^{-1}$ (Η μέγιστη τιμή..!)
Fe_3O_4	480 $kA \cdot m^{-1}$

Μαγνητική Εγγραφή Δεδομένων

Σκληροί δίσκοι

Κριτήρια μαγνητικών υλικών για εφαρμογές σε σκληρούς δίσκους

Κριτήριο 2

Πεδίο ανισοτροπίας > Πεδίο απομαγνήτισης $\frac{2 \cdot K_u}{\mu_0 \cdot M_S} > N_{eff} \cdot M_S$

$L1_0$ CoPt (“σκληρό”)

$M_S = 850\,kA \cdot m^{-1}, K_u = 5{,}5\,MJ \cdot m^{-3}$

$\frac{2 \cdot K_u}{\mu_0 \cdot M_S} \approx 10^7 > 1{,}7 \cdot 10^5 \approx N_{eff} \cdot M_S$

$Co_{35}Fe_{65}$ (“μαλακό”)

$M_S = 1950\,kA \cdot m^{-1}, K_u = 0{,}01\,MJ \cdot m^{-3}$

$\frac{2 \cdot K_u}{\mu_0 \cdot M_S} \approx 10^4 < 4 \cdot 10^5 \approx N_{eff} \cdot M_S$

$N_{eff} \approx 0{,}2$ για κολονοειδείς κόκκους

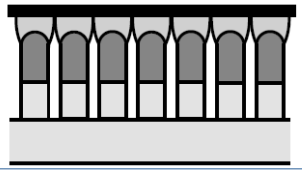

(διατομή μαγνητικού μέσου)

Μαγνητική Εγγραφή Δεδομένων

Σκληροί δίσκοι

Κριτήρια μαγνητικών υλικών για εφαρμογές σε σκληρούς δίσκους

Κριτήριο 3

Ενέργεια ανισοτροπίας >> Ενέργεια θερμικής διακύμανσης: $\frac{K_u \cdot V}{k_B \cdot T} > 40$

Για νανοκολόνες διαμέτρου 8 nm και ύψους 20 nm:

$L1_0$ CoPt: **1400** $Co_{35}Fe_{65}$: **2**

→ Κρίσιμο μέγεθος για $L1_0$ CoPt: διάμετρος 4 nm και ύψος 6 nm

Γιατί 40..;

$$\tau = \tau_0 \exp\left(\frac{K_u \cdot V}{k_B \cdot T}\right), \tau_0 = 10^{-9} s$$

Για λόγο **40**: $\tau = 2{,}4 \cdot 10^8$ s ≈ 10 χρόνια

→ Το κριτήριο της βιομηχανίας

Για λόγο **2**: $\tau = 10^{-8}$ s

→ Υπερπαραμαγνητισμός!

Αισθητήρες μαγνητικού πεδίου

Ανισοτροπική μαγνητοαντίσταση – Anisotropic Magneto-Resistance (AMR)

Εξάρτηση της αντίστασης μαγνητικού υλικού, από τον σχετικό προσανατολισμό φοράς ρεύματος/μαγνήτισης

→ Αλληλεπίδραση σπιν-τροχιάς (s και d τροχιακά)

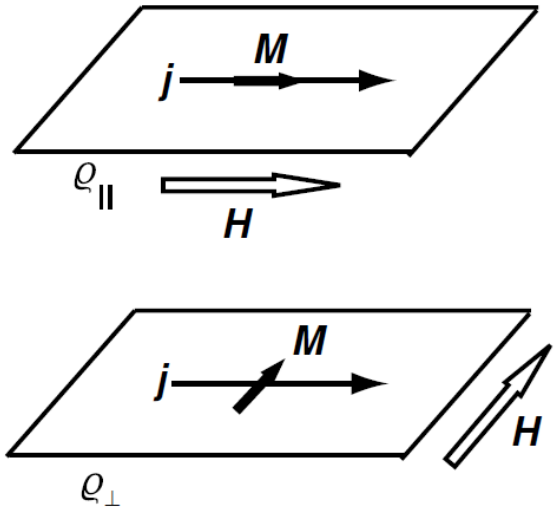

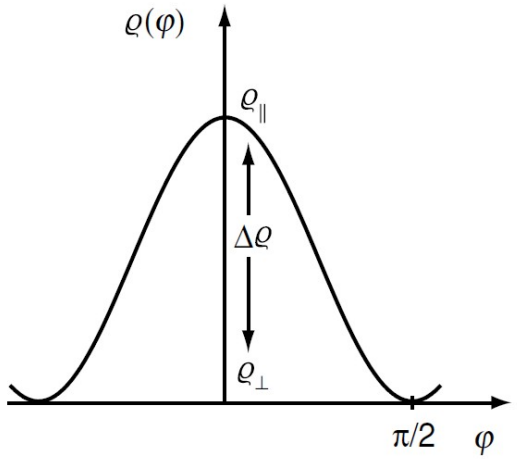

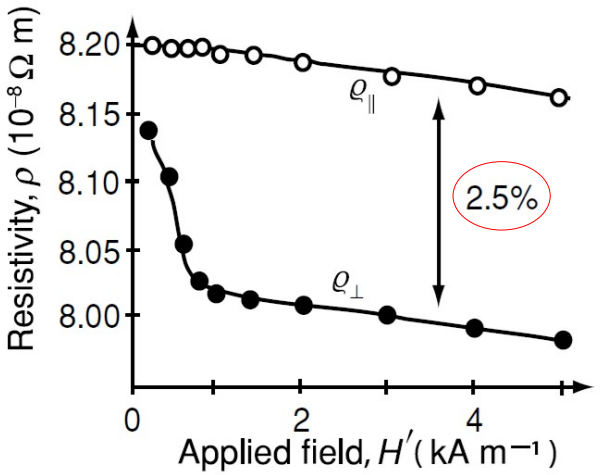

$$\varrho(\varphi) = \varrho_{\perp} + (\varrho_{\parallel} - \varrho_{\perp}) \cos^2 \varphi$$

Αισθητήρες μαγνητικού πεδίου

Ανισοτροπική μαγνητοαντίσταση – Anisotropic Magneto-Resistance (AMR)

Υπολογισμός μέγιστης απόκρισης:

$$\frac{d^2}{d\varphi^2}\left(\cos^2\varphi\right) = -2\cos 2\varphi = 0 \Rightarrow \varphi = \frac{\pi}{4}$$

Μέγιστη απόκριση στις 45°

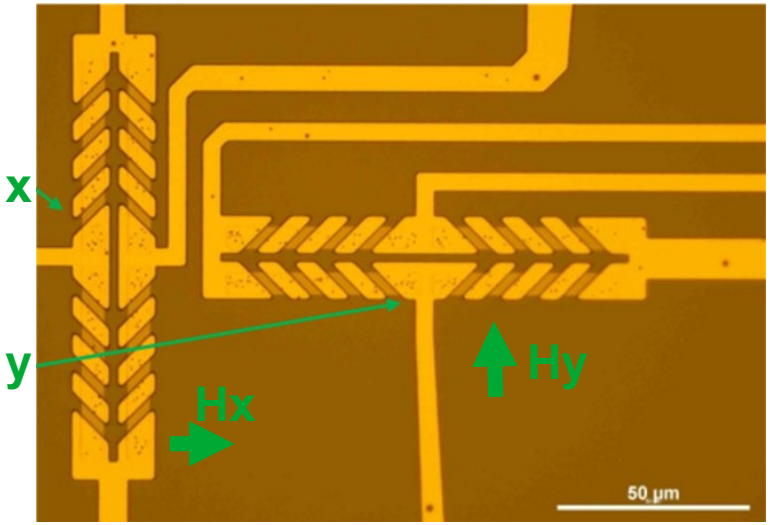

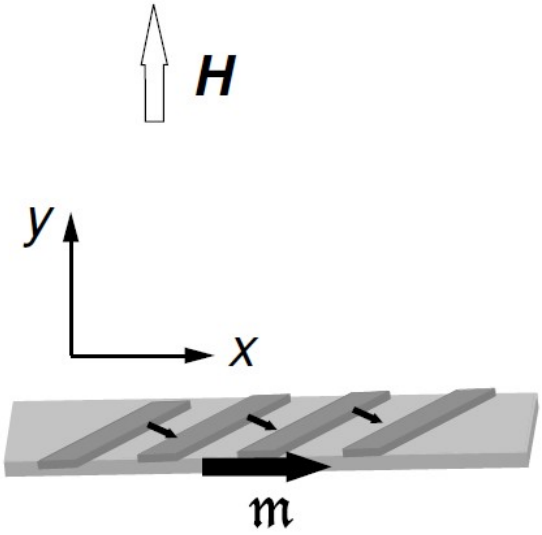

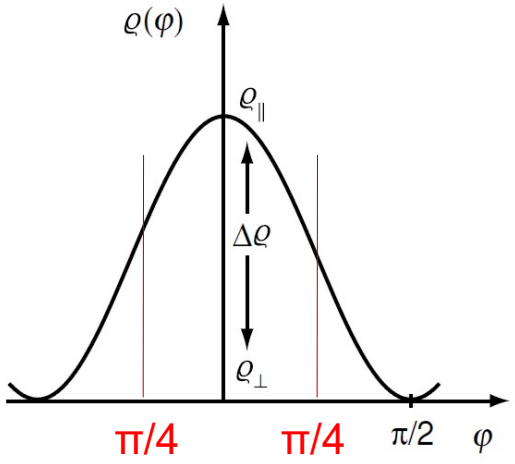

(Πολυστρωματικά) μαλακά μαγνητικά λεπτά υμένια NiFe, CoFe, NiFeCr/NiFe, Ta/NiFe…

Ευαισθησία: nT – mT (μαγνητικό πεδίο της Γης: μT)

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Αφορά διατάξεις μικροηλεκτρονικής οι οποίες εκμεταλλεύονται το spin των ηλεκτρονίων, επιπρόσθετα με το ηλεκτρικό τους φορτίο

The Nobel Prize in Physics 2007

© The Nobel Foundation. Photo: U. Montan
Albert Fert

© The Nobel Foundation. Photo: U. Montan
Peter Grünberg

«Η πιο πρόσφατη επανάσταση στον χώρο του Μαγνητισμού»

J. M. D. Coey, 2010

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Η συμβατική ηλεκτρονική βασίζεται στο φορτίο του ηλεκτρονίου, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το σπιν του.

Η ιδιοστροφορμή του ηλεκτρονίου ισούται με: $\hbar \cdot m_S$, όπου $m_S = \pm \frac{1}{2}$

Στο ηλεκτρικό ρεύμα, ενώ το φορτίο των ηλεκτρονίων δε μεταβάλλεται, το σπιν μπορεί να μεταβληθεί!

- Μεταβολή λόγω σκεδάσεων
- "Χειραγώγηση" μέσω μαγνητικών πεδίων

➔ 1η γενιά ηλεκτρονικής του σπιν: διατάξεις 2 επαφών, όπως αισθητήρες γιγαντιαίας μαγνητοαντίστασης

➔2η γενιά ηλεκτρονικής του σπιν: διατάξεις 3 επαφών, όπως τρανζίστορ σπιν

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Γιατί έχει σημασία το σπιν..;

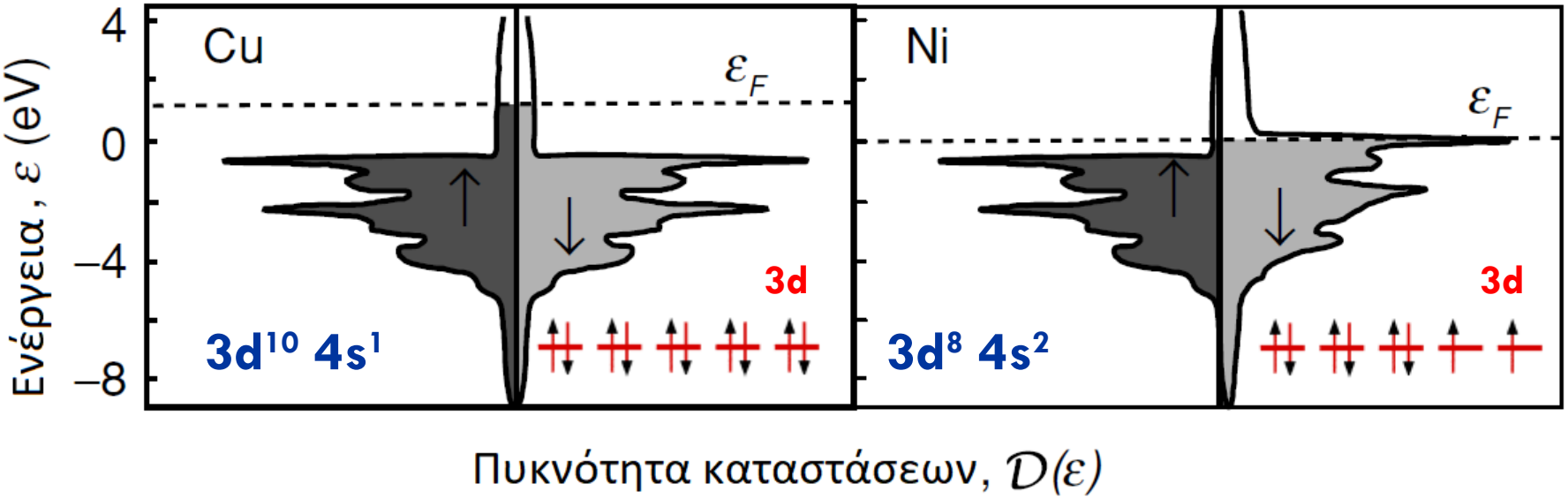

Εξαρτώμενη από το spin μέση ελεύθερη διαδρομή ηλεκτρονίων

$\lambda_{Cu\uparrow} = \lambda_{Cu\downarrow} = 20nm$ $\lambda_{Ni\uparrow} = 5nm$, $\lambda_{Ni\downarrow} = 1nm$

Στα μαγνητικά μέταλλα υπάρχουν ηλεκτρόνια με σπιν “πλειοψηφίας” (majority-spin, ↑) και ηλεκτρόνια με σπιν “μειοψηφίας” (minority-spin, ↓)

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Μήκος διάχυσης σπιν (spin diffusion length, l_S)

Η μέση απόσταση που διανύει ένα ηλεκτρόνιο πριν αναστραφεί το σπιν του

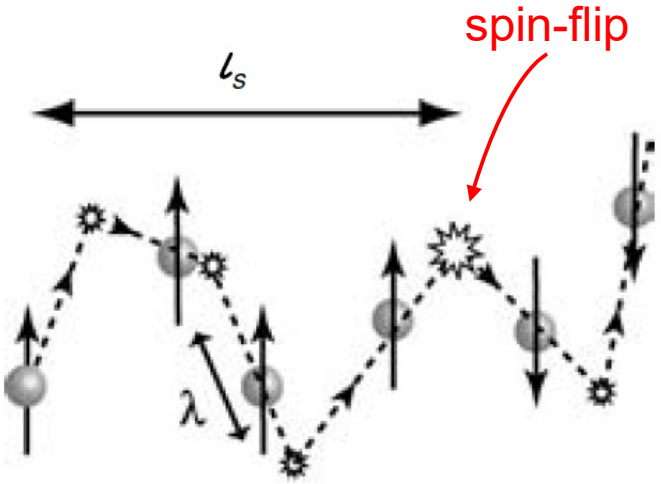

	Al	Co	Ni	$Fe_{20}Ni_{80}$	Cu
$\lambda_\uparrow$	12	20	5	15	20
$\lambda_\downarrow$	12	1	1	1	20
l_s	350	40	10	3	200

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Γενικό σχήμα διάταξης ηλεκτρονικής του σπιν

“Πολωτής” σπιν

“Αναλυτής” σπιν

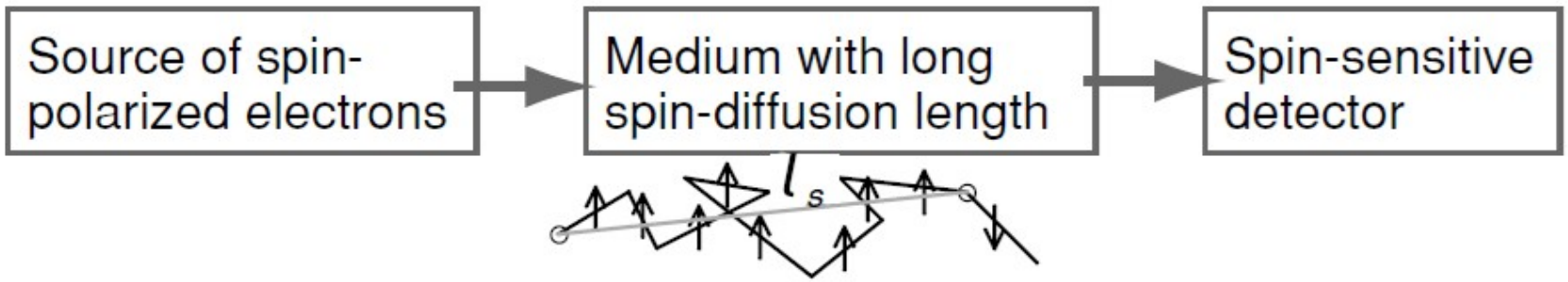

“Πόλωση” σπιν: $$P = \frac{n_\uparrow - n_\downarrow}{n_\uparrow + n_\downarrow}$$

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Το μοντέλο των «δύο ρευμάτων», N. F. Mott, 1936

Ρεύμα «πλειοψηφίας»

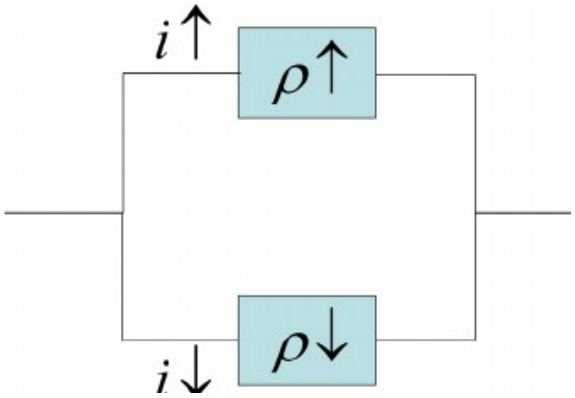

Ρεύμα «μειοψηφίας»

$$\rho = \frac{\rho_\uparrow \cdot \rho_\downarrow}{\rho_\uparrow + \rho_\downarrow}$$

The Nobel Prize in Physics 1977

Photo from the Nobel Foundation archive.
Philip Warren Anderson
Prize share: 1/3

Photo from the Nobel Foundation archive.
Sir Nevill Francis Mott
Prize share: 1/3

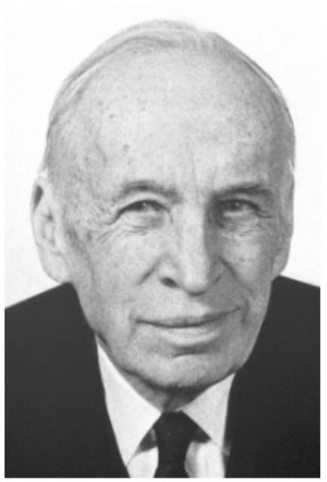

Photo from the Nobel Foundation archive.
John Hasbrouck Van Vleck
Prize share: 1/3

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Γιγαντιαία μαγνητοαντίσταση – Giant Magneto-Resistance (GMR)

→ Ανισοτροπική μαγνητοαντίσταση (AMR): 1-2%
→ Γιγαντιαία μαγνητοαντίσταση: 10-80%

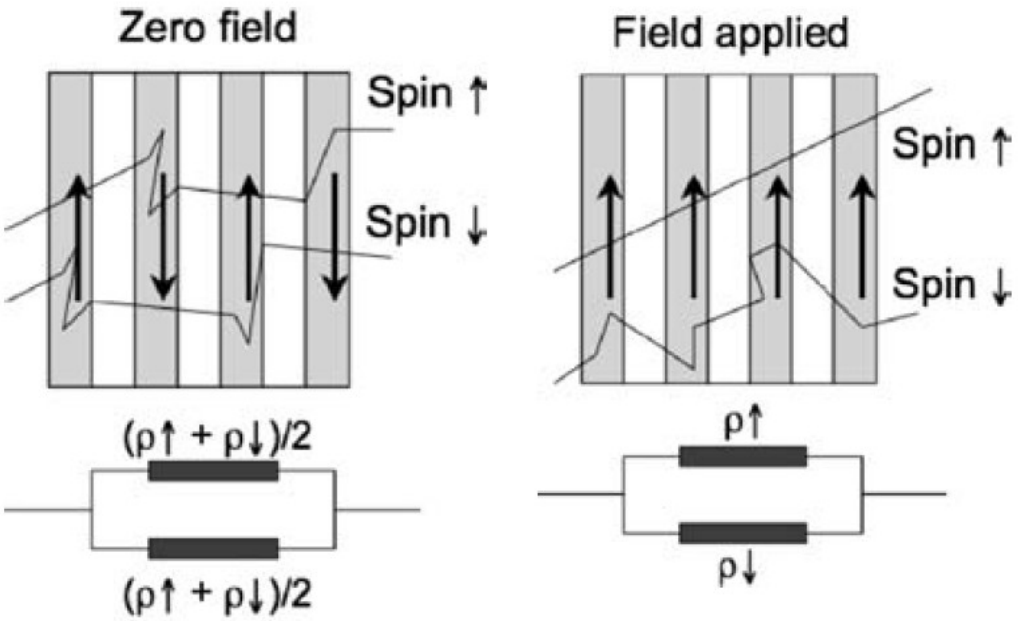

Μαγνητοαντίσταση

$$\frac{\Delta R}{R} = \frac{R_{AP} - R_P}{R_{AP}}$$

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Γιγαντιαία μαγνητοαντίσταση – **Giant Magneto-Resistance (GMR)**

"Βαλβίδες" σπιν (spin-valves) → Διατάξεις 2 επαφών

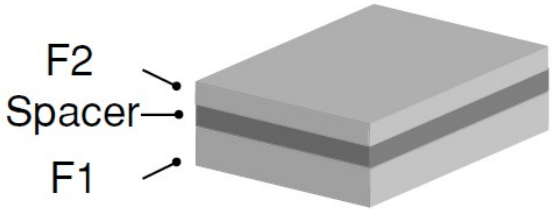

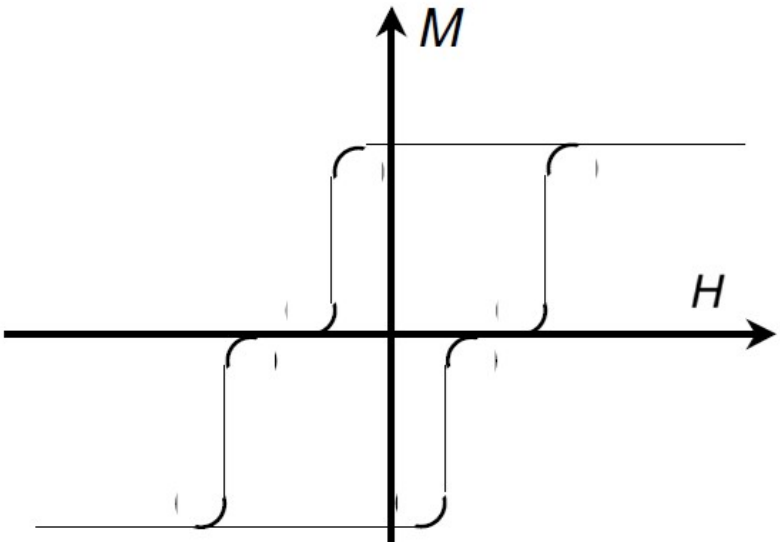

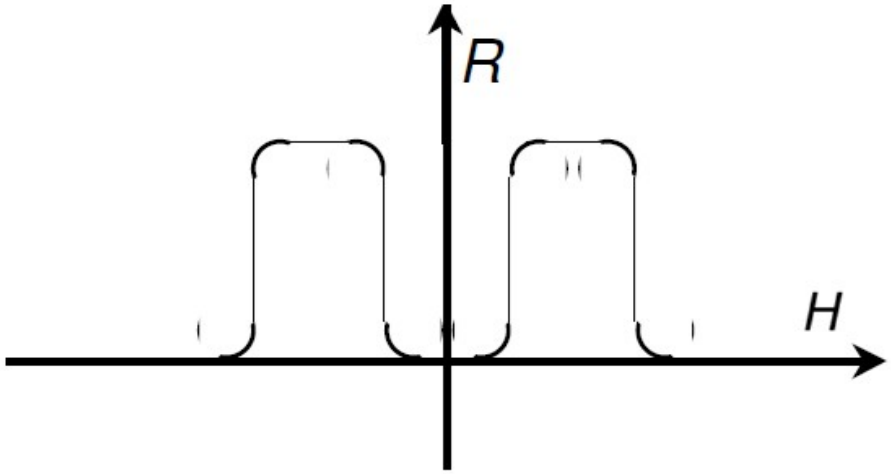

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Μαγνητική επαφή σήραγγας – **Magnetic Tunnel Junction (MTJ)**

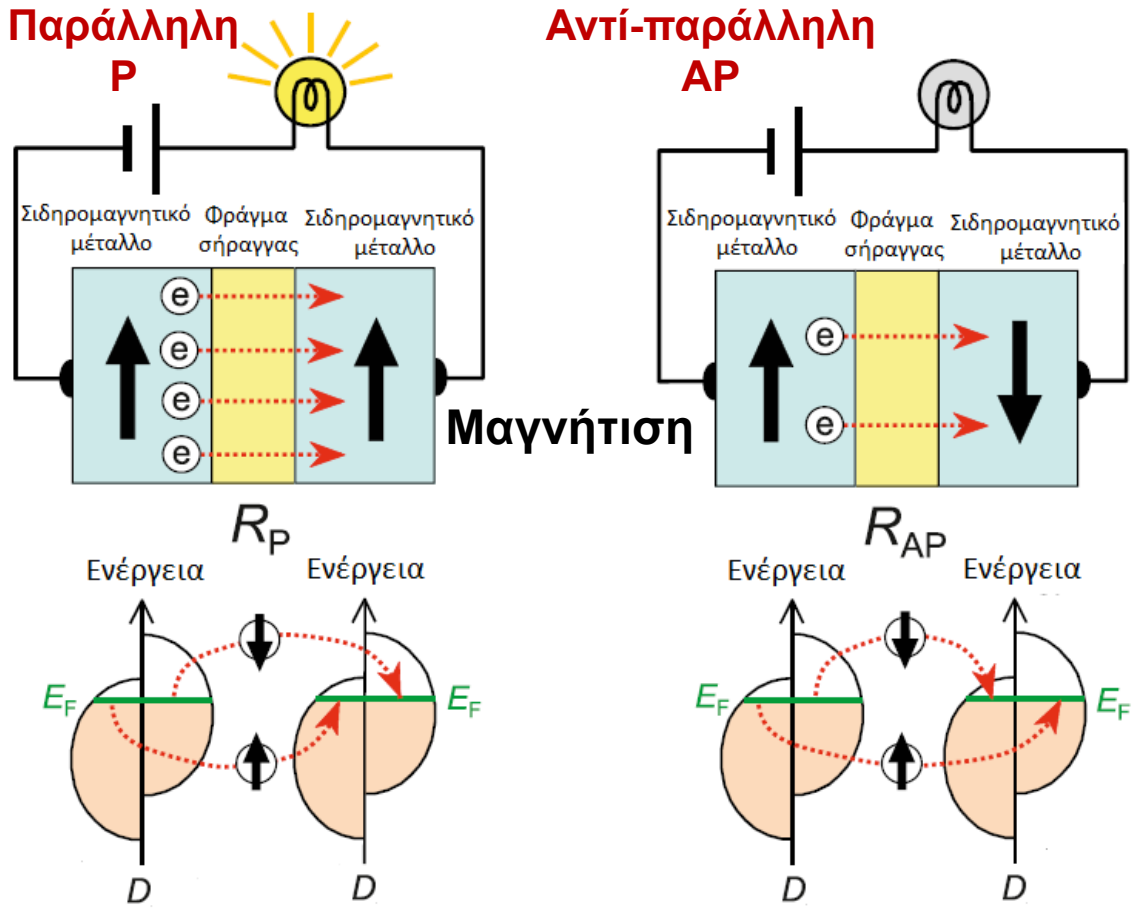

Λεπτά πολυστρωματικά υμένια
σιδηρομαγνητικό μέταλλο/
διηλεκτρικό/
σιδηρομαγνητικό μέταλλο

$$J^P \propto D_L^{\uparrow} D_R^{\uparrow} + D_L^{\downarrow} D_R^{\downarrow}$$

$$J^{AP} \propto D_L^{\uparrow} D_R^{\downarrow} + D_L^{\downarrow} D_R^{\uparrow}$$

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Μαγνητική επαφή σήραγγας – **Magnetic Tunnel Junction (MTJ)**

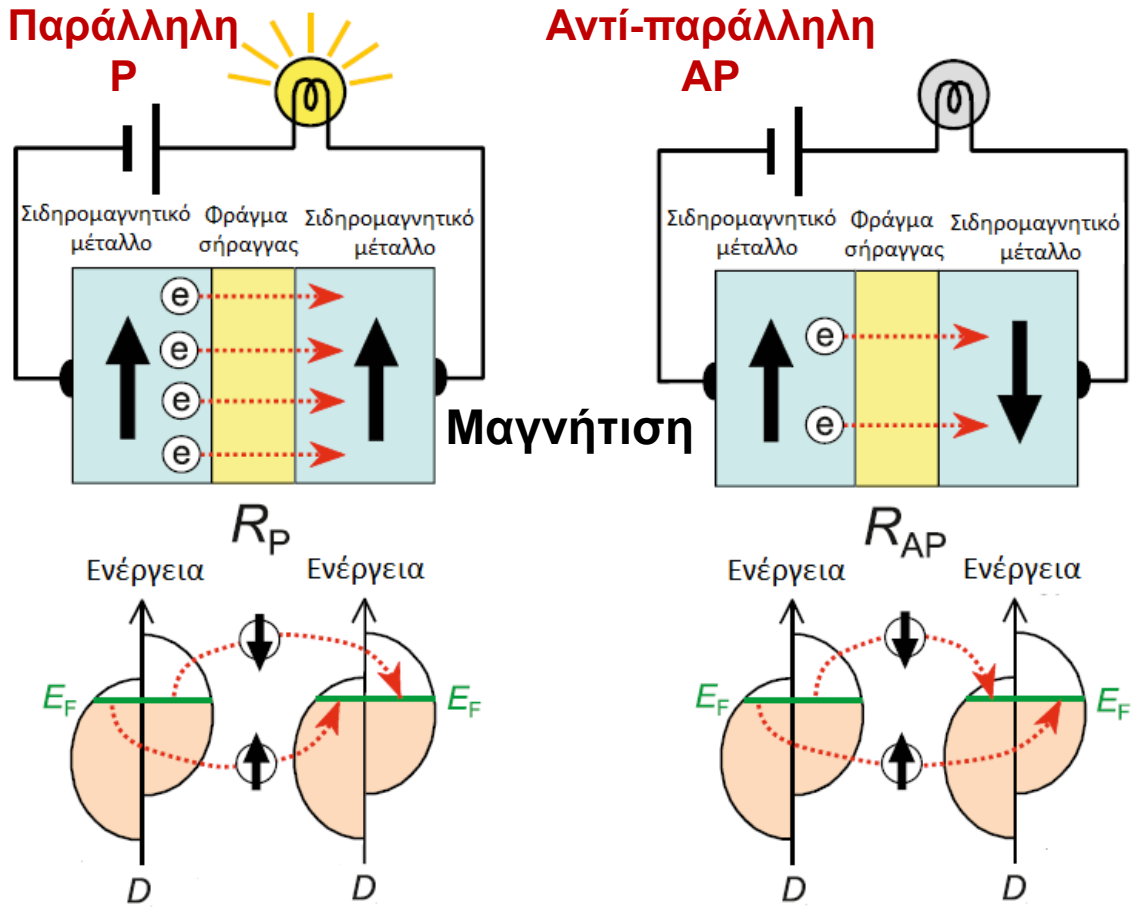

Λεπτά πολυστρωματικά υμένια σιδηρομαγνητικό μέταλλο/ διηλεκτρικό/ σιδηρομαγνητικό μέταλλο

Μαγνητοαντίσταση σήραγγας – Tunneling Magneto-Resistance (TMR)

$$\frac{\Delta R}{R} = \frac{R_{AP} - R_P}{R_{AP}}$$

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Μαγνητική επαφή σήραγγας – **Magnetic Tunnel Junction (MTJ)**

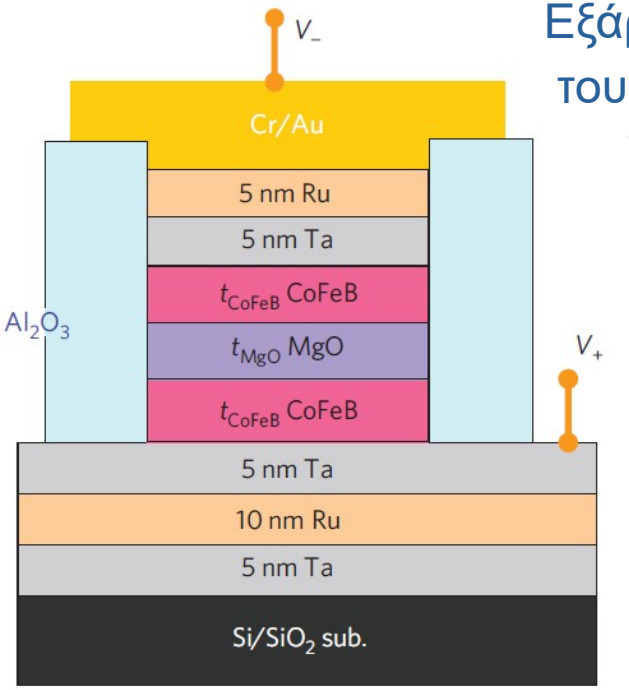

Εξάρτηση του H_c του CoFeB από το πάχος

Ηλεκτρονική μικροσκοπία

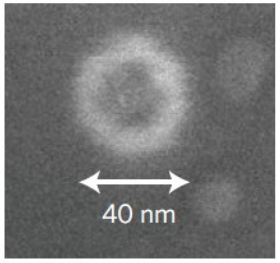

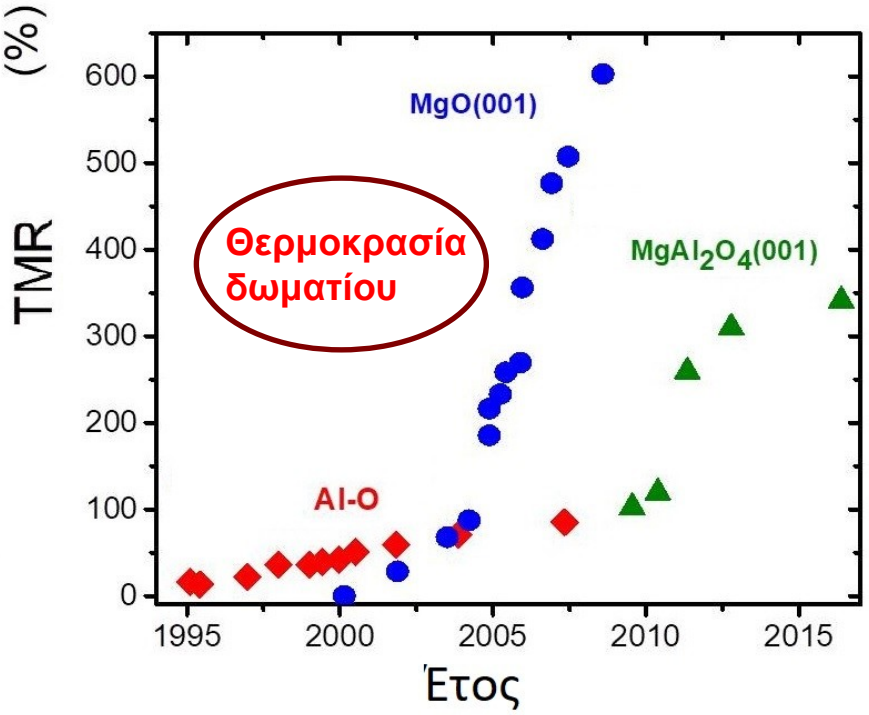

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Μαγνητική επαφή σήραγγας – **Magnetic Tunnel Junction (MTJ)**

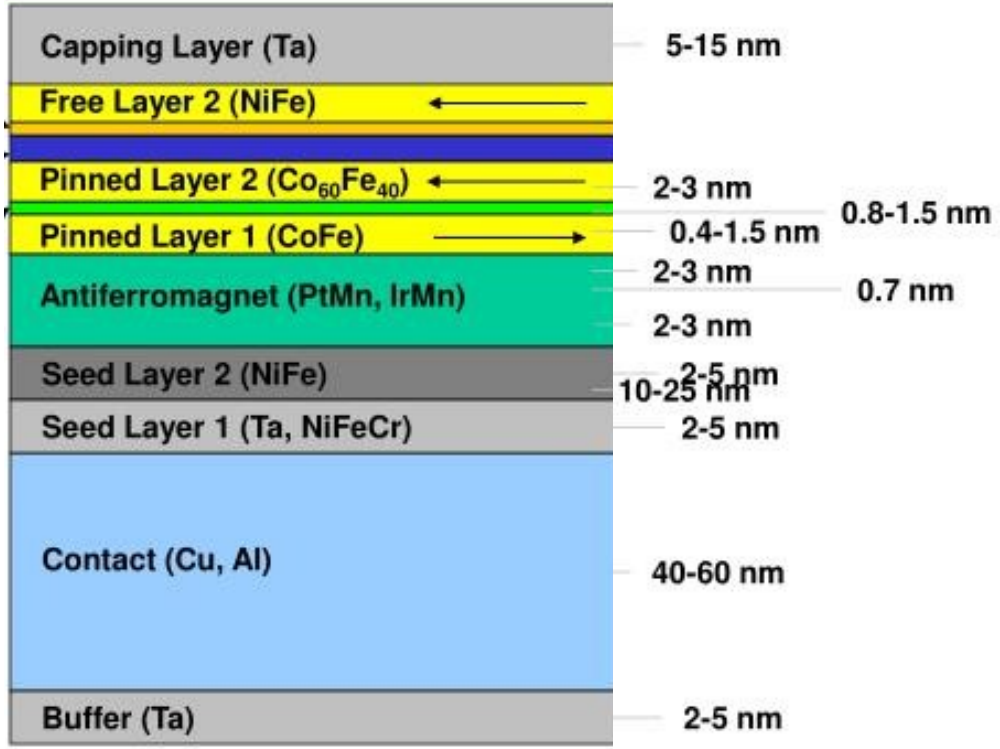

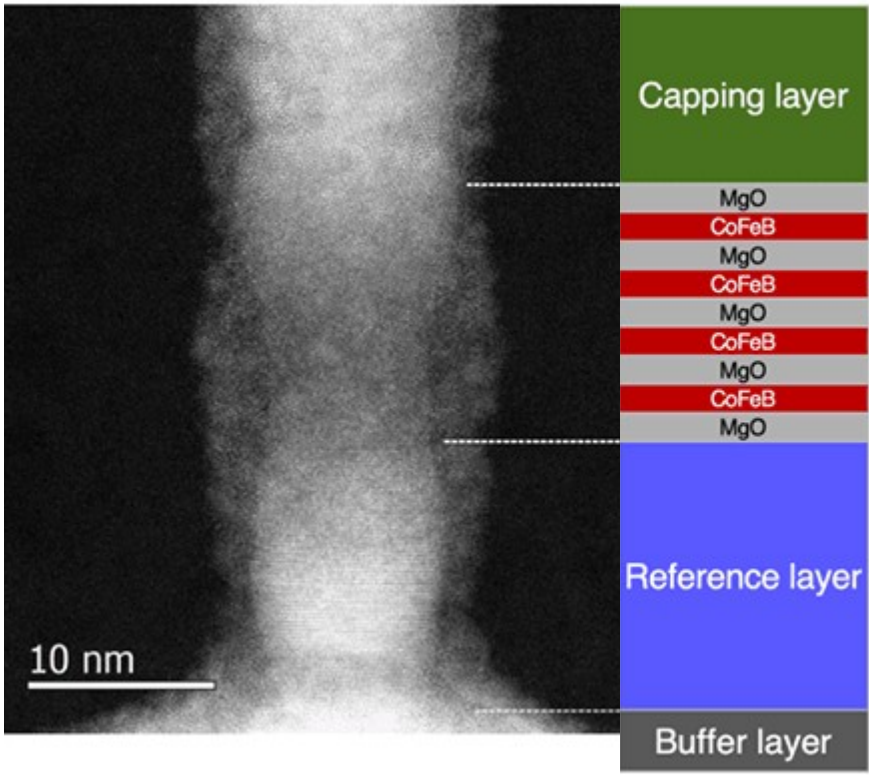

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Μαγνητική επαφή σήραγγας – **Magnetic Tunnel Junction (MTJ)**

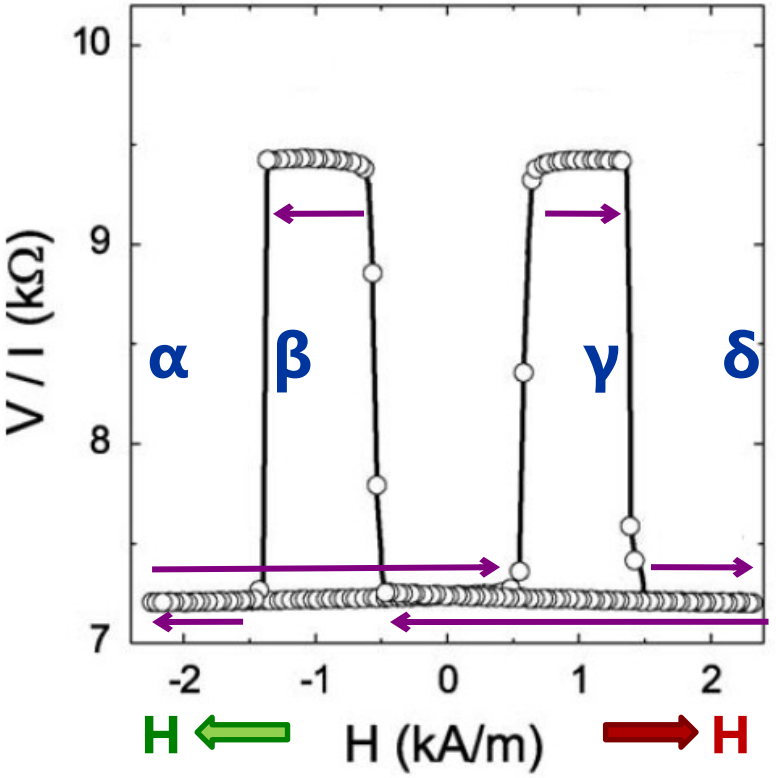

Co(8nm)/AlO$_x$(1.4nm)/NiFe(15nm)

$$\mathrm{TMR} = \frac{R_{\mathrm{ap}} - R_{\mathrm{p}}}{R_{\mathrm{p}}}$$

Μαγνήτιση υμενίων

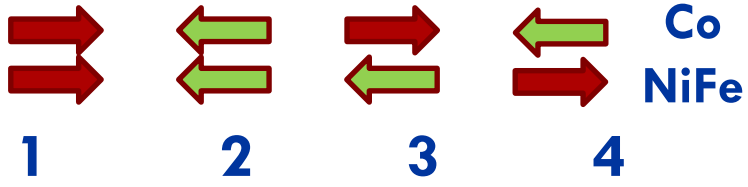

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Μαγνητική επαφή σήραγγας – **Magnetic Tunnel Junction (MTJ)**

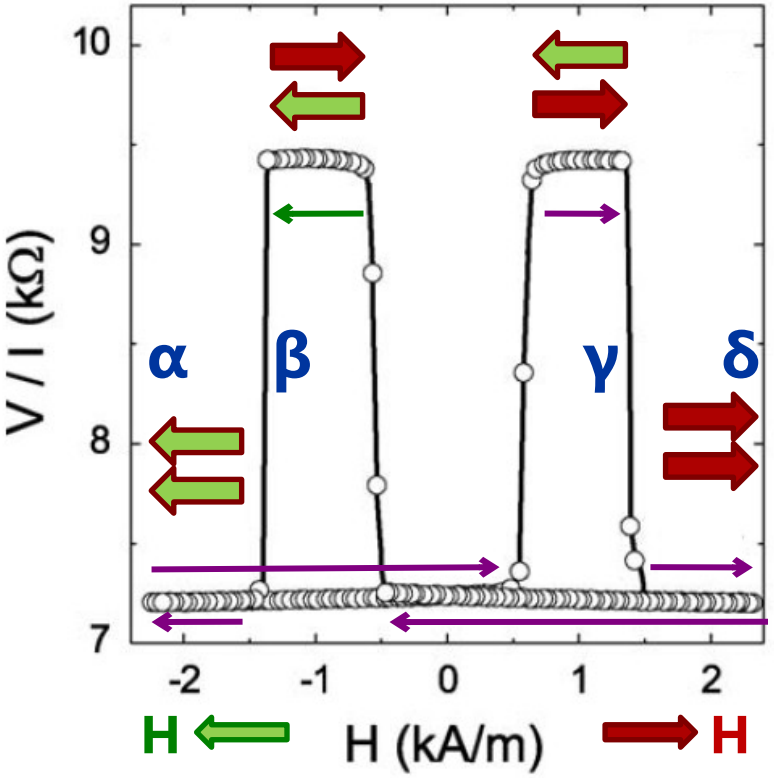

Co(8nm)/AlO$_x$(1.4nm)/NiFe(15nm)

$$\mathrm{TMR} = \frac{R_{\mathrm{ap}} - R_{\mathrm{p}}}{R_{\mathrm{p}}}$$

Μαγνήτιση υμενίων

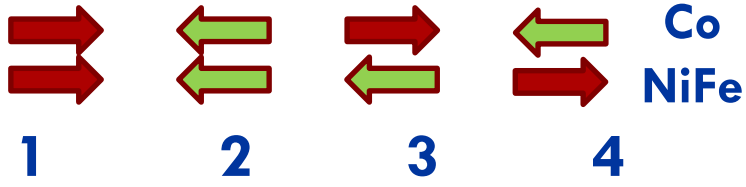

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Μαγνητική επαφή σήραγγας – **Magnetic Tunnel Junction (MTJ)**

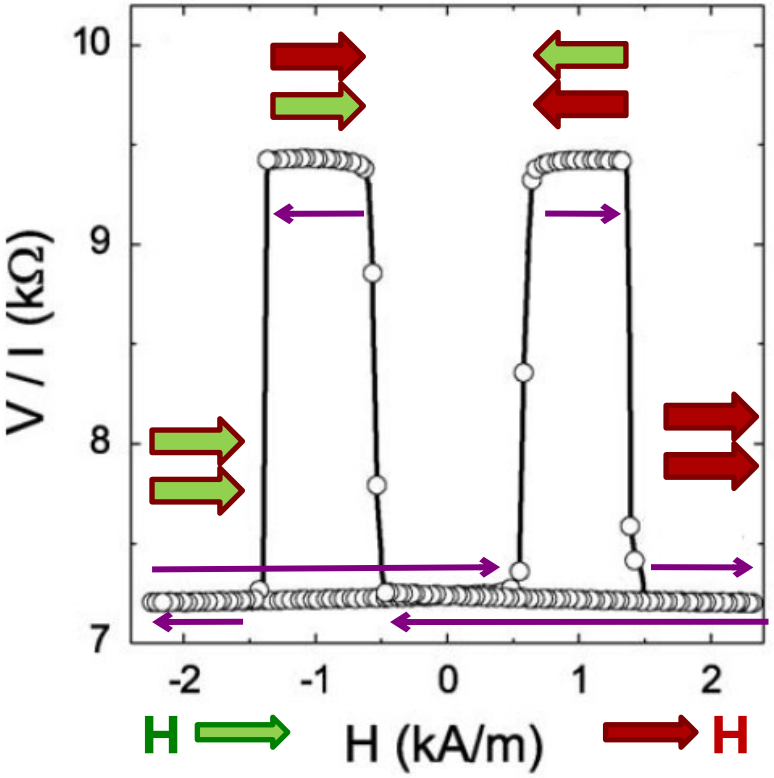

Co(8nm)/AlO$_x$(1.4nm)/NiFe(15nm)

$$\mathrm{TMR} = \frac{R_{\mathrm{ap}} - R_{\mathrm{p}}}{R_{\mathrm{p}}}$$

TMR = 35%

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Μαγνητικές μνήμες τυχαίας προσπέλασης

Magnetic Random Access Memories (MRAMs)

Διατάξεις 3 επαφών

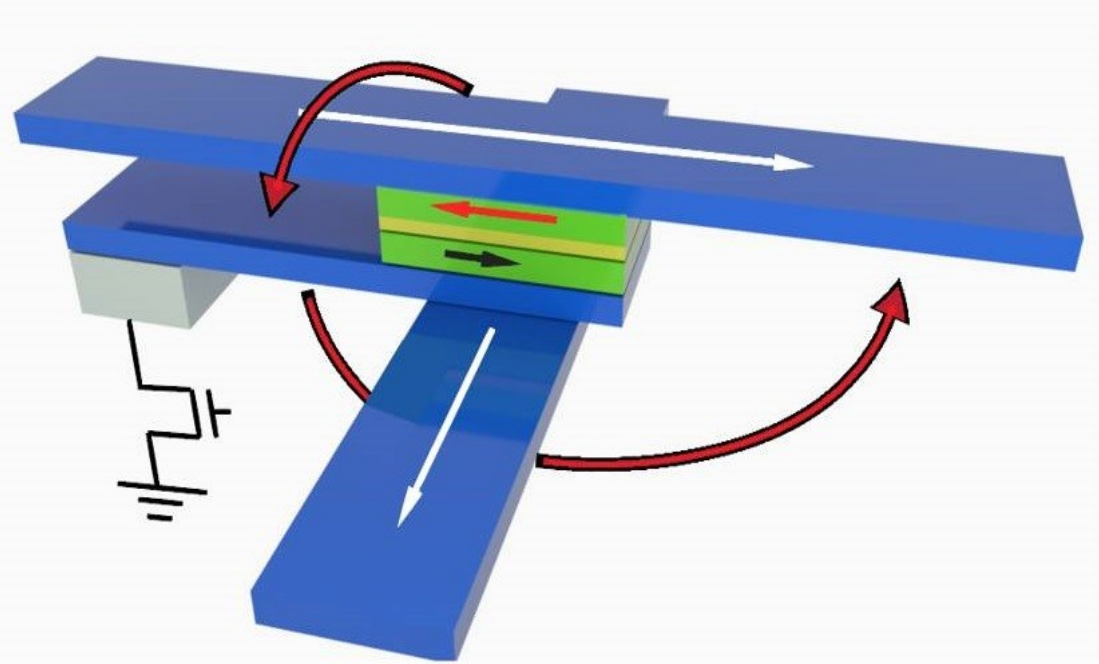

Μόνιμη αποθήκευση δεδομένων σε μνήμη RAM!!!

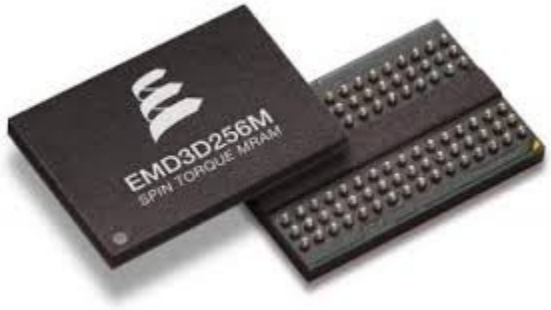

Εμπορική κλίμακα: 28 nm

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Μαγνητικές μνήμες τυχαίας προσπέλασης
Magnetic Random Access Memories (MRAMs)

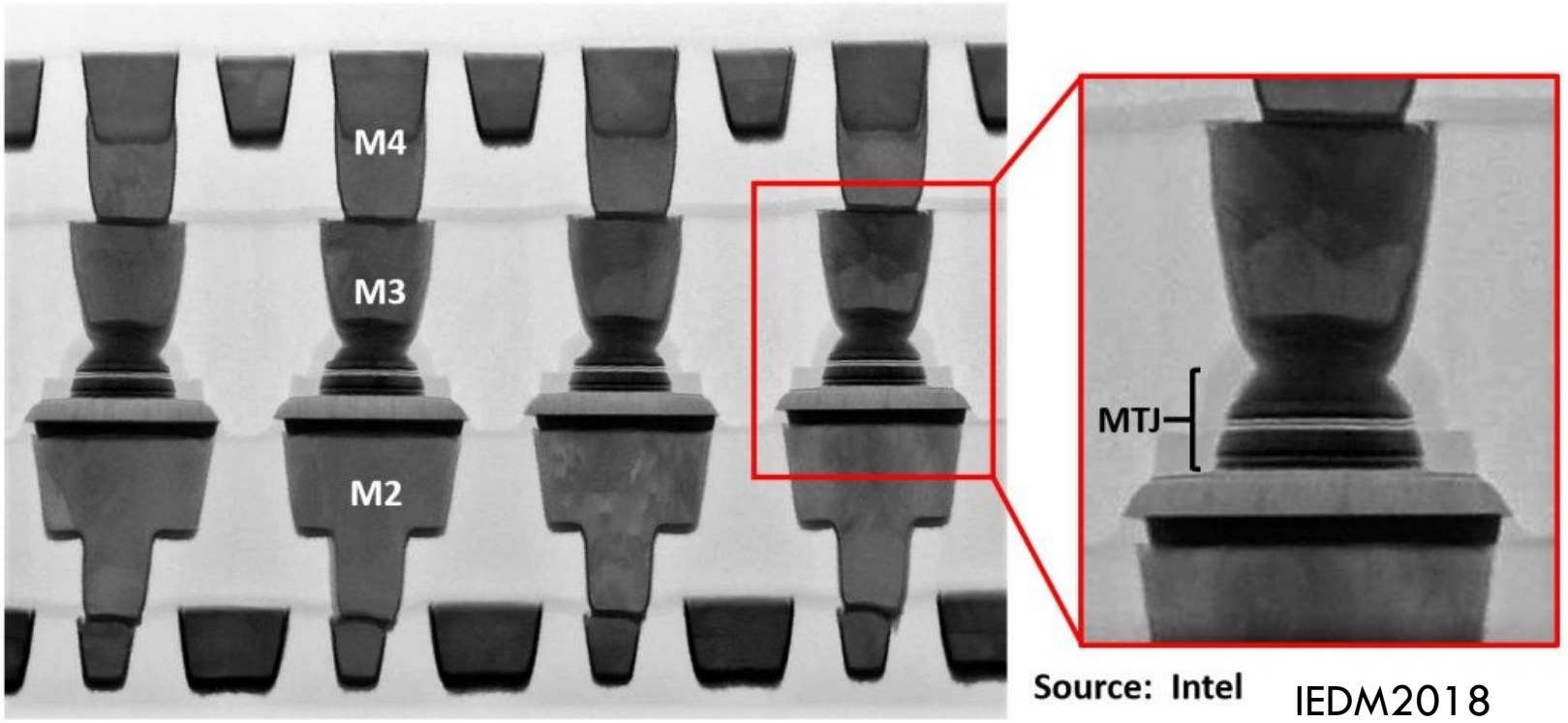

Ηλεκτρονική του σπιν (spintronics)

Ροπή μεταφοράς σπιν – Spin-transfer torque (STT)

Ένα πολωμένο ηλεκτρικό ρεύμα, εκτός από ηλεκτρικό φορτίο, μεταφέρει και στροφορμή.

→Ενώ το ηλεκτρικό φορτίο διατηρείται, η στροφορμή των ηλεκτρονίων μπορεί να μεταβληθεί λόγω αλληλεπιδράσεων με το κρυσταλλικό πλέγμα, προκαλώντας αντίθετη φοράς μεταβολή της μαγνητικής διπολικής ροπής των ατόμων.

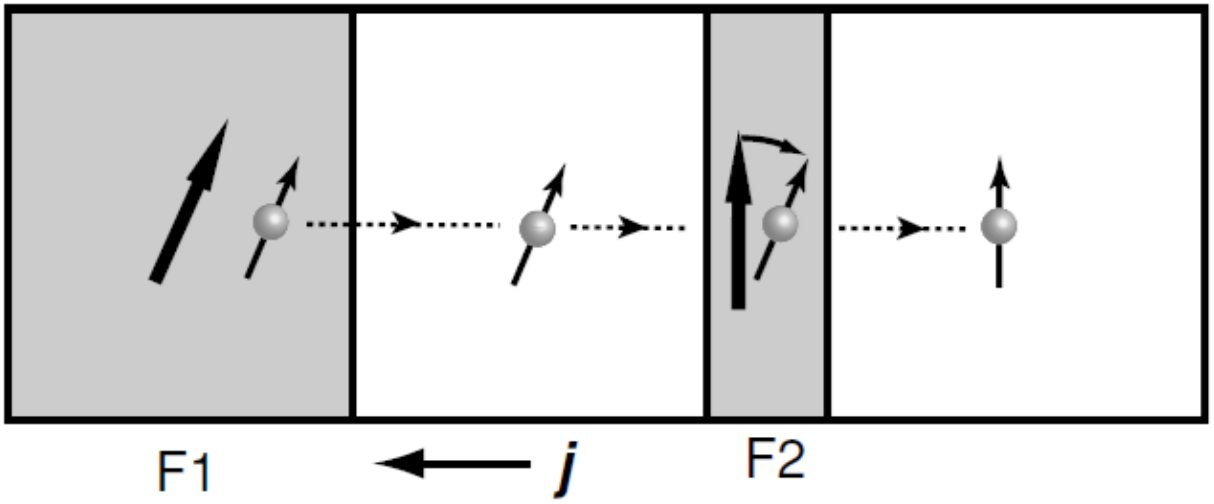

Μεταβολή της μαγνήτισης με ηλεκτρικό ρεύμα!!!

Στο επόμενο μάθημα:

Υπεραγωγιμότητα!